

Nr 38

Näringsutskottets betänkande i anledning av motioner om delägar-sparande m.m.

Ärendet

I detta betänkande behandlas

dels motionen 1971: 431 av herr Bohman m. fl. (m), vari yrkas att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall begära utredning och förslag om ett system för delägarsparande i enlighet med vad i motionen anförts,

dels motionen 1971: 1075 av herr Hörberg m. fl. (fp), vari yrkas att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall hemställa att en parlamentarisk utredning med representanter för arbetsmarknadens parter och erforderlig expertis tillsätts med uppgift att undersöka möjligheterna till ekonomisk demokratisering genom ett system för andel i vinst åt de anställda i enlighet med de tankegångar som redovisats i motionen,

dels motionen 1971: 1096 av herr Wedén m. fl. (fp), vari yrkas att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall hemställa att en parlamentarisk utredning tillsätts under medverkan av arbetsmarknadens parter och erforderlig expertis med uppgift att avge förslag om hur allmänna riktlinjer bör uppdragas för att ge löntagarna andel i långsiktigt företagssparande och hur metoder att från statsmakternas sida gynna en sådan utveckling bör utformas.

Motionen 1971: 431 innehåller motivering även för de förslag om åtgärder på beskattningsområdet som samma motionärer framlagt i motionen 1971: 304. Denna har behandlats av skatteutskottet i dess betänkande 1971: 37.

Utskottet har berett Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) och Tjänstemännens centralorganisation (TCO) tillfälle att yttra sig över motionerna. SACO har inte avgivit något yttrande.

Motionerna

I motionen 1971: 431 lämnas inledningsvis en allmän motivering för ett av moderata samlingspartiet framlagt program för ett "decentraliserat ägande". Syftet är, anför det, att främja personligt oberoende

samt att befästa och utveckla demokratin. Tyngdpunkten i ordet ägardemokrati ligger på demokrati, säger motionärerna. De pläderar för en ökad privat kapitalbildning, som tar sig uttryck i bl. a. en större spridning av aktieägandet. Ägardemokrati och företagsdemokrati är, framhåller de, inte samma sak, men decentraliserat ägande bör kunna skapa bättre förutsättningar för utveckling av en verklig företagsdemokrati. För att ägandespridningen skall bli ägardemokrati krävs, sägs det vidare, att de många människorna med små sparkapital får större möjligheter att bli delägare i den verkligt väsentliga egendomen.

Det system som motionärerna förordar innebär att vid sidan av vanliga aktier skapas en ny form av delägarbevis som skall vara lättare åtkomliga och ge större trygghet. Börsnoterade företag föreslås få möjlighet att emittera konvertibla obligationer, dvs. obligationer som efter viss tid kan omvandlas till aktier. Obligationerna skall tecknas av en stiftelse med de anställda som delägare. Dessa satsar omedelbart 20 procent av aktiernas värde, medan övriga 80 procent får lånas av stiftelsen från allmänna pensionsfonden med en amorteringstid av fyra år. Amorteringarna sker genom inbetalning av de anställda, som medges avdragsrätt för dem vid taxeringen. Efter fem år skall andelsägarna ha rätt att konvertera andelarna till vanliga aktier i företaget.

I motionen 1971: 1075 anföras att realkapitalets tillväxt i vårt ekonomiska system i huvudsak tillfaller kapitalägarna och att detta har lett till en maktkoncentration i näringslivet i strid med kravet på ekonomisk demokrati genom ökat medbestämmande för de anställda. För en mera djupgående demokratisering av näringslivet är det enligt motionärernas mening på längre sikt nödvändigt att de anställda blir direkt delaktiga i den årliga kapitaltillväxten genom att de får del i vinsten på basis av sina arbetsinsatser. Praktiskt föreslås detta gå till så att aktier emitteras till värdet av den återinvesterade delen av vinsten och fördelas mellan kapitalägare och anställda i en viss proportion till insatserna, definierade som aktiekapitalets värde respektive summan av de anställdas löner.

Motionen 1971: 1096 anknyter till liknande motioner åren 1968—1970. De båda senaste långtidsutredningarna pekar, framhålls det, på ett fortsatt och stegrat behov av kapitalbildning för såväl enskilda som offentliga behov. Erforderliga investeringsökningar inom industrisektorn kräver en avsevärd tillväxt av sparandet. Fördenskull bör såväl enskilt hushållssparande som företagssparande stimuleras. Ett relativt högt företagssparande och en hög självfinansieringsgrad har, hävdas det, fördelar även ur de anställdas synvinkel. Motionärerna anger vissa allmänna principer för ett system som ger löntagarna del av kapitalbildningen inom företagen. De anställda bör genom andelar i företagssparandet få en personligt ägd tillgång i form av en för avsevärd tid uppskjuten andel i vinst, dock uttagbar under speciella omständigheter. An-

del i sparandet inom ett visst företag skall kunna medföras vid flyttning till annat företag eller annan verksamhet. Olika former av tillgångsbevis anges vara tänkbara, såsom reverser, obligationer av särskilt slag och aktier i företaget. Risken för förlust av tidigare erhållna andelar till följd av konkurs etc. bör täckas genom ett försäkringssystem. Vissa förmåner i beskattningshänseende anses önskvärda. Sedan erforderlig utredning skett och statsmakterna dragit upp ramar för de insatser och regler som det allmänna skall svara för bör enligt motionärernas mening systemet i övrigt utformas av arbetsmarknadens parter.

Tidigare behandling av liknande förslag

Motioner med väsentligen samma innebörd som motionen 1971: 1096 har tidigare från folkpartihåll väckts vid 1968, 1969 och 1970 års riksdagar (BaU 1968: 33, 1969: 42, 1970: 44). Sistnämnda år förelåg också partimotioner från moderata samlingspartiet om utredning och förslag rörande ett system innefattande delägarskap i företag samt en motion om utredning i syfte att skapa möjligheter för företag att bygga upp personalfonder av vinstmedel. Vid remissbehandling avstyrktes samtliga motioner av de fyra stora arbetsmarknadsorganisationerna. De avstyrktes likaledes av bankoutsnittet och avslogs av riksdagen. I sina yttranden anförde bankoutsnittet att utskottet inte gjort någon bedömning av funktionsdugligheten hos de i motionerna skisserade systemen eller av deras effekt från samhällsekonomisk och fördelningspolitisk synpunkt; eftersom förslagen avsåg en ändrad konstruktion av de anställdas totala arbetsersättning borde det nämligen enligt utskottets uppfattning ankomma på arbetsmarknadens parter att avgöra om systemen skulle prövas och hur de i så fall skulle utformas i detalj. Reservationer till förmån för den i folkpartimotionerna begärda utredningen avgavs alla tre åren av folkpartiets företrädare i utskottet och 1968 därjämte av högerpartiets och centerpartiets företrädare.

I partimotioner på företagsdemokratins område från moderata samlingspartiet vid 1969 års riksdag framfördes tanken på ett vinstandelsystem som en möjlighet att ge de anställda inflytande och medbestämmanderätt i företagen. Vid remissbehandlingen vann förslaget om en utredning rörande bl. a. detta system inget stöd från de tillfrågade fyra stora arbetsmarknadsorganisationerna. Bankoutsnittet gick i sitt yttrande (BaU 1969: 41) inte närmare in på förslaget. Det borde kunna förut sättas, anförde utskottet, att arbetsmarknadsparterna på egen hand kunde svara för utrednings- och försöksverksamhet om de fann en sådan påkallad. I en reservation mot utskottets beslut att avstyrka motionerna yrkade moderata samlingspartiets representanter på att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle hemställa om utredning av lämpliga former för vinstandelssystem. Riksdagen följde utskottet.

Uppgifter i anslutning till motionerna

Exempel på system för delägarsparande för anställda i företag erbjuds i första hand Frankrike, där statsmakterna 1967 fattade beslut om ett sådant system, grundat på delaktighet för de anställda i företagets vinster (*participation*). Systemet infördes trots avstyrkande från arbetsmarknadsparternas sida.

Lagen i ämnet är tillämplig på företag med minst 100 arbetstagare. Enligt huvudregeln har arbetstagarna rätt till hälften av den del av nettovinsten som överstiger 5 procent av företagets egna kapital. Vinstandelarna kan komma de anställda till godo i olika former. En möjlighet är placering inom företaget, varvid de anställda erhåller aktier, obligationer eller reverser. En annan möjlighet är inbetalning på ett särskilt, externt sparkonto för varje arbetstagare. Avsteg från lagens huvudregel — enligt vilken vinstandelarna fonderas inom företaget — kan göras på grundval av kollektivavtal under förutsättning att de förmåner som skall tillfalla arbetstagarna inte minskas därigenom. För den del av vinsten som utdelas i form av vinstandelar åtnjuter företagen skattefrihet påföljande år. Vinstandelarna, som enligt huvudregeln är bundna för en tid av fem år, är också skattefria för mottagarna.

Vid utgången av mars 1971 fanns avtal för ca 3,4 milj. av de ca 3,5 milj. arbetstagare som då omfattades av systemet. För en fjärdedel av de berörda medförde avtalen fördelaktigare regler än lagen. Drygt hälften av avtalen gick ut på fondbildning inom företaget. Endast 30 000 anställda berördes av avtal enligt vilka vinstandelarna skulle konverteras till aktier i företaget. Utbetalade vinstandelar uppgick 1968 till ett belopp av drygt 350 francs per arbetstagare, motsvarande ca 2,7 procent av lönesumman för samma arbetstagare. Vinstandelarnas storlek varierade kraftigt mellan olika branscher. Livsmedelsindustrin och den kemiska industrin låg främst med vinstandelar på genomsnittligt 5 procent. Ca en fjärdedel av de berörda arbetstagarna fick ingen vinstandel 1968. De båda påföljande åren torde summan av utdelade vinstandelar ha varit större.

Vinstdelningssystemet medför att arbetsgivarna genom företagsnämnderna måste ge arbetstagarna en utförlig resultatredovisning. En företagsnämnd har rätt att kräva att experter skall anlitas för granskning av företagets räkenskaper.

Remissyttrandena

SAF erinrar beträffande motionerna 1971: 1075 och 1971: 1096 om att föreningen vid flera tidigare tillfällen avstyrkt motioner med likartat innehåll. Fördelningen av företagets överskott mellan löner och vinster

är, säger SAF, något som det sedan gammalt ankommer på arbetsmarknadens parter att förhandla om. I anslutning härtill meddelas att i det långsiktssavtal som 1969 träffades mellan SAF samt Svenska industri-tjänstemannaförbundet (SIF), Sveriges arbetsledareförbund (SALF) och Sveriges civilingenjörsförbund (CF) finns en överenskommelse om fördelning av företagens förädlingsvärde mellan de anställda och kapitalägarna. Grundtanken i motionärernas förslag kan därmed, anför SAF, sägas vara realiserad på makroplanet. En utbyggnad av dessa tankegångar på företagsplanet bör enligt SAF:s uppfattning i sin helhet avgöras av arbetsmarknadens parter. SAF avstyrker därför motionärernas förslag.

I fråga om motionen 1971: 431 uttalar SAF att föreningen finner det angeläget att en ökning av det riskvilliga kapitalet inom näringslivet kommer till stånd och mot den bakgrunden inte har något att erinra mot att det inom företagen bildas stiftelser eller sparklubbar med de anställda som intressenter och med syfte att placera pengar i aktier eller konvertibla obligationer. SAF finner det emellertid olämpligt om en sådan stiftelse endast skulle få tillfälle att investera i aktier och obligationer i det egna företaget, eftersom detta bl. a. skulle missgynna anställda i mindre lönsamma företag. SAF ställer sig också avvisande till förslaget att samtliga konvertibla obligationer skall tecknas av stiftelsen. I stället föreslås att stiftelsen skall få tillfälle att fritt köpa värdepapper i såväl det egna företaget som andra företag. Förslaget om belåning hos allmänna pensionsfonden ger, säger SAF, möjlighet till investering i näringslivet av medel ur denna fond med undvikande av en starkt koncentrerad och centraliserad beslutsmekanism. Föreningen har ingenting att erinra mot detta men påpekar att en negativ räntediskrepans uppkommer om stiftelsen lånar pengar hos allmänna pensionsfonden och investerar dem i konvertibla obligationer med lägre avkastning än låneräntan.

LO erinrar om sina yttranden över liknande motioner tidigare år, senast till bankoutsiktet 1970. De invändningar som LO då framförde gäller i princip fortfarande, anför det, varför LO inte finner sig föranlåten att närmare kommentera de olika motionerna.

Efter att likaledes ha återopat sina tidigare remissyttranden uttalar TCO att de av motionärerna framförda synpunkterna enligt dess uppfattning ingalunda är ointressanta utan bör penetreras ingående. Vissa av dessa frågor har också, fortsätter TCO, fått förnyad aktualitet i den allmänna debatten. Beträffande den i motionen 1971: 1075 behandlade frågan om ekonomisk demokratisering genom delaktighet för de anställda i realkapitalets tillväxt kan man enligt TCO dra erfarenheter från för-

sök som gjorts i andra länder. TCO finner det angeläget att man utreder olika former för ökat medinflytande för de anställda med sikte på att ge de anställda ägande- eller bestämmanderätt över företagen.

Beträffande frågan om delägarsparande upprepar TCO att den rådande lagstiftningen inte lägger hinder i vägen för att parterna på arbetsmarknaden tar initiativ av det slag som motionärerna avser. TCO anser att man i första hand bör låta parterna själva pröva, diskutera och utforma system av det slag som motionärerna angivit. Självfallet är det, yttrar TCO, i hög grad en facklig angelägenhet att på längre sikt uppnå att arbets- och kapitalinsatserna får en rättvis ersättning för sina bidrag i produktionsprocessen. TCO säger sig ha för avsikt att framtiden ägna dessa frågor ökad uppmärksamhet. TCO vidhåller sin tidigare uppfattning att någon statlig utredning rörande de frågor som behandlas i motionerna inte är motiverad.

Utskottet

I de tre föreliggande motionerna framförs önskemål om utredning rörande deltagande från de anställdas sida i kapitalbildningen inom företagen. Skilda motiv anförts. I motionen 1971: 431 betonas särskilt syftet att åstadkomma en spridning av ägandet. Motionärerna anser att ett "decentraliserat ägande" skulle främja personligt oberoende och stärka demokratin samt dessutom ha positiva samhällsekonomiska verkningar. Det skulle också vara gynnsamt för utvecklingen av företagsdemokrati. Motionen 1971: 1075 utgår från kravet på ekonomisk demokrati. Maktkoncentration inom näringslivet bör enligt motionärerna motverkas genom att de anställda på basis av ett vinstandelssystem får delägarskap i företagen. Till grund för motionen 1971: 1096 ligger uppfattningen att näringslivets kapitalbehov till betydande del bör tillgodoses genom ett ökat företagssparande och att de anställda bör ta del i detta. En biceffekt härav skulle vara minskade intresse motsättningar mellan de anställda och företagens ägare.

I den mån motionärerna gör sig till talesmän för en utvidgad och fördjupad företagsdemokrati och ekonomisk demokrati ger de uttryck för värderingar som utskottet delar och finner väsentliga. Utskottet noterar inte minst de kritiska synpunkter på maktkoncentrationen inom näringslivet som framförs i motionen 1971: 1075. Det är emellertid viktigt att slå fast att — såsom också framhålls i motionen 1971: 431 — delägarskap inte får utgöra någon förutsättning för medinflytande från de anställdas sida. När det gäller att åstadkomma en genomgripande demokratisering av näringslivet måste andra vägar väljas. Flera betydelsefulla invändningar kan enligt utskottets mening riktas mot resonemangen i motionerna. Utskottet vill särskilt hänvisa till de fördel-

ningspolitiska problem — antydda i motionen 1971: 1096 — som skulle uppstå vid försök att förverkliga motionärernas intentioner.

Utskottet finner emellertid inte skäl att här redovisa någon mera detaljerad granskning av motionerna. Avgörande för utskottets ställningstagande blir nämligen att förslagen avser omfattningen och fördelningen av den totala ersättningen till de anställda för deras insatser inom företagen. På den svenska arbetsmarknaden är det en grundläggande princip att det bör ankomma på arbetsmarknadens parter att förhandla och träffa avtal härom. Huvudorganisationerna på arbetsmarknaden har ställt sig avvisande till de förslag om statlig utredningsverksamhet som motionärerna framlagt. Mot bakgrunden av vad SAF och TCO anfört finns anledning att räkna med att de synpunkter som framförs i motionerna blir beaktade av arbetsmarknadsparterna. Om statliga åtgärder därvid skulle anses önskvärda kan det förutsättas att parterna själva påkallar statsmakternas medverkan.

Aberopande vad här anförts hemställer utskottet

att riksdagen avslår motionerna 1971: 431, 1971: 1075 och 1971: 1096.

Stockholm den 2 november 1971

På näringsutskottets vägnar

INGVAR SVANBERG

Närvarande: herrar Svanberg (s), Bengtsson i Landskrona (s), Börjesson i Glömminge (c), Haglund (s), Andersson i Storfors (s), Rask (s), Holmberg (m), Wååg (s), Sjönell (c), Jonsson i Husum (s), Rydén (fp), Möller i Göteborg (fp), Hovhammar (m) och fru Hambraeus (c).

Reservation

av herrar Holmberg (m), Rydén (fp), Möller i Göteborg (fp) och Hovhammar (m), som anser att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

”I de tre — — — (= utskottet) — — — och företagens ägare.

Flera skäl talar enligt utskottets uppfattning för ett ökat företagssparande. För att en tillfredsställande investeringsnivå skall uppnås krävs att självfinansieringsgraden inom företagen inte är alltför låg. Man bör söka förebygga att det offentliga sparandet får en sådan dominans att makten över kapitaltillgångarna koncentreras till samhällseliga instanser.

En väg till ett ökat företagssparande öppnas om man kan finna former för att i större utsträckning göra de anställda delaktiga i förmögenhetsbildningen inom företagen. För detta finns andra viktiga motiv. En utvidgad intressegemenskap mellan företagens ägare och anställda och ökade förutsättningar för insyn och medinflytande från de anställ-

das sida skulle skapas härigenom. De stundom uttalade farhågorna för att ett sparande av här antydd art skulle medföra allvarliga fördelningspolitiska problem är enligt utskottets mening starkt överdrivna. Det ter sig naturligt och önskvärt att de anställda också får möjlighet till ett verkligt delägarskap i form av aktieinnehav. Ett system med konvertibla obligationer skulle erbjuda en sådan möjlighet och lämna fritt val mellan placeringsformer med olika grad av risktagande.

Ett program för en förutsättningslös utredning på området skisseras i motionen 1971: 1096. Till de tankegångar som framförs där kan utskottet i det väsentliga ansluta sig.

I motionen 1971: 431 väcks från delvis andra utgångspunkter ett mera specificerat förslag av beslätktad natur. Vid en utredning av de frågor som berörs i motionen 1971: 1096 skulle detta förslag naturligen komma att prövas. Detsamma gäller motionen 1971: 1075, som rymmer en i och för sig intressant specialtankegång men där den föreslagna vinstdelningens verkningar på kapitalbildning och därmed på sysselsättning och ekonomisk tillväxt inte diskuteras. De nu nämnda faktorerna skulle kraftigt påverkas vid en vinstdelning enligt den metod som motionärerna anger såsom exempel.

Arbetsmarknadens huvudorganisationer har i sina yttranden ställt sig avvisande till en utredning med här angivet syfte. Det är för utskottet självklart att det skall ankomma på arbetsmarknadsparterna själva att förhandla och träffa avtal om sådana former för sparande och delägarskap som här berörs. Utskottet uppfattar deras avvisande hållning främst som ett uttryck för denna princip. Utskottet vill därutöver fästa uppmärksamheten på vad TCO i sak anför i sitt remissyttrande, nämligen: 'De av motionärerna framförda synpunkterna och önskemålen är enligt TCO:s uppfattning ingalunda ointressanta utan de bör penetreras ingående. Vissa av dessa frågor har också i den allmänna debatten i dag fått förnyad aktualitet — — —. Enligt TCO:s mening är det angeläget att utreda olika former för ökat medinflytande för de anställda med sikte [på] att ge dem ägande- och/eller bestämmanderätt över företagen.'

Utskottet vill förorda en i första hand teknisk utredning av möjligheterna att ge löntagarna andel i ett långsiktigt företagssparande enligt i huvudsak de riktlinjer som anges i motionen 1971: 1096.

Äberopande vad här anförts hemställer utskottet

att riksdagen i anledning av motionerna 1971: 431, 1971: 1075 och 1971: 1096 hos Kungl. Maj:t hemställer om utredning angående andel för de anställda i långsiktigt företagssparande."